

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend. . .

De Reformatie

jaargang 59 / 23

3 maart 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Hoe abnormaal is het fascisme IV (slot)

UIT DE SCHRIFT

Gods geheim met onze levensweg

KERKELIJK LEVEN

Slotaccoord

**Her-publicatie van het werk van
A. Janse**

BOEKBESPREKING

Een middeleeuwse detective

KORT GEHOUDEN

Luisteren voor een ander

PERSSCHOUW

**Gemengde gevoelens bij
avondmaal vieren**

Kan de geschiedenis ons iets leren, misschien als waarschuwend voorbeeld? Wie in de wereld om zich heen kijkt heeft misschien de neiging in te stemmen met het befaamde antwoord op deze vraag: de enige les die de geschiedenis ons leert is dat de mensen van de geschiedenis niets leren.

Toch bestaat de wereld niet alleen uit mensen die blind voor de ervaringen van het voorgeslacht telkens weer oplopen tegen steeds dezelfde struikelblokken. Verantwoordelijke staatslieden van alle tijden hebben wel degelijk geprobeerd met de lessen van het verleden rekening te houden. Maar het probleem is dat zij zo vaak de verkeerde les hebben geleerd.

Hoe abnormaal is het fascisme? IV (slot)

■ Lessen en parallellen

De historicus H. W. von der Dunk die in zijn boek 'De organisatie van het verleden' (1982) ook dit probleem aan de orde stelt, wijst erop (pag. 381 e.v.) hoe de engelse staatsman Chamberlain in 1938 in München door toe te geven aan Hitler wilde vermijden de fout van 1914 te herhalen. Als belangrijke oorzaak van de Eerste Wereldoorlog werd immers aangemerkt het starre en inadequate optreden van de diplomaten. 'En dus beging Chamberlain niet de fout van 1914. Hij had zijn les geleerd. Hij beging zijn eigen fout.' Op hun beurt leerden de staatslieden na 1945 de les van München: nooit toegeven aan een dictator, zijn eetlust neemt bij het eten alleen maar toe. Zo dachten westerse staatslieden in hun positiebepaling tegenover de Sovjet-Unie. Zo dacht men in Engeland toen Nasser in 1956 het onder engels beheer staande

Suez-kanaal nationaliseerde. Geen tweede 377 München.

Toch blijft het geboden, ook al dringen de parallellen met diep ingrijpende ervaringen uit het verleden zich nog zo op, zichzelf niet door die ervaringen op een dwaalspoor naar de toekomst te laten zetten. Wie in het verkeer alleen zou letten op de waarschuwborden door anderen neergezet, maakt ongetwijfeld brokken.

Het komt erop aan de ervaringen van het verleden creatief te benutten. Wat dat betreft valt er denk ik een vergelijking te maken met het dagelijks leven. Er zijn mensen die geneigd zijn in hun contacten met de wereld om zich heen alles te 'kleuren' op basis van bepaalde, diep insnijdende, misschien frustrerende ervaringen. Ze hebben hun les geleerd. Hun beleving van het eigen verleden werkt verstarrend in op hun beleving van het heden. Ze hebben geen nieuw antwoord meer op hoop of vrees. Zo kan een generatie in haar geheel het risico lopen te verstarren in haar reactie op de gebeurtenissen in het heden als gevolg van bepaalde ervaringen van de eigen of de vorige generatie. Dat risico bestaat zeker bij de juiste taxering van verschijnselen die overeenkomst vertonen met het vooroorlogse fascisme.

■ Fascisme na 1945

Aan het slot van zijn boek 'Het 'Nationaal-Socialisme in Nederland', 1968, (pag. 188) concludeert A. A. de Jonge met het oog op de verdwijning van het fascisme uit ons politieke leven na 1945: 'Als in wezen volstrekt reactionaire stroming, die het resultaat van vele eeuwen Westerse beschavingsgeschiedenis ongedaan poogde te maken, had het fascisme geen toekomst'. Lettend op het succes van de Boerenpartij in 1966, een partij die toentertijd bij sommigen herinneringen opriep aan de N.S.B., constateert hij wel negativisme,

ondemocratische gezindheid en demagogie, maar het verschil met het fascisme voor de oorlog noemt hij 'hemelsbreed'.

Toch behaalden de neo-nazi's van de 'Nationaaldemokratische Partei Deutschland' in hetzelfde jaar 1966 in de Duitse deelstaat Hessen 7,9% van de stemmen. En de neo-fascisten in Italië georganiseerd in de 'Movimento Sociale Italiano' wisten enkele jaren later in 1971 bij regionale verkiezingen beslag te leggen op ongeveer 14% van de stemmen.

Inmiddels is de gevreesde N.P.D. tot veler opluchting bij de landelijke verkiezingen van 1969 weer teruggezakt tot het niveau van een splintergroepje. En ook de Italiaanse neo-fascisten blijven ondanks de beroering buiten het parlement waarvoor ze op gezette tijden zorgdragen, niet meer dan een randverschijnsel.

Historici als de Jonge vertegenwoordigen het standpunt — ook gedeeld door bijv. de Utrechtse hoogleraar Von der Dunk, dat het fascisme een vooroorlogs verschijnsel is. Een dergelijk verschijnsel herhaalt zich niet, omdat de geschiedenis zich nu eenmaal niet herhaalt. De duivel komt nooit tweemaal uit hetzelfde gat. Wanneer men op randbewegingen afstormt, zwaaiend met termen als fascisme en racisme roept men schrikbeelden van vroeger op die in geen verhouding staan tot het onbetekenend karakter van deze ultra-rechtse groeperingen. Bovendien, door zoveel aandacht te geven aan het neo-fascisme verliest men de nuchterheid en het evenwicht om de nieuwe gevaren die de samenleving kunnen bedreigen te taxeren en te analyseren.

De na-oorlogse geschiedenis tot nu toe lijkt dit standpunt te bevestigen. Hoe griezelig men ook de activiteiten van bijv. allerlei neo-nazistische jeugdgroeperingen en racistische muurbekladders kan vinden, het blijven randverschijnselen. Toch blijft de vraag: hoe immuun zijn westerse samenlevingen voor deze ziektekiemen? Het is waar, de geschiedenis herhaalt zich niet. Maar hoe meer men een verschijnsel als het vooroorlogs fascisme 'normaliseert', des te meer reden is er om met dit vooroorlogs verschijnsel, dat uiteraard even uniek is als elke gebeurtenis uit het verleden, parallellen te trekken. Het gevaar dat men daardoor onevenredige schrikbeelden oproept zal men dan moeten ondervangen met het besef dat de afstand tussen normaal en demonisch nu eenmaal altijd kleiner is dan velen plegen aan te nemen. Vanuit dat perspectief wil ik nu aandacht geven aan het verschijnsel Centruumpartij in Nederland.

■ Een gedachtenexperiment

Ik wil beginnen met een theoretische constructie. Stel dat er een nieuwe partij wordt opgericht in Nederland waarvan de leiding zich geestverwant voelt met het vooroorlogs fascisme. Stel ook dat deze groep serieus van plan is brede aanhang bij de bevolking te verwerven. Hoe zal men zich dan presenteren? Welke onderdelen van de fascistische ideologie zal men dan als niet geschikt of eventueel achterhaald in de presentatie laten vallen of sterk verhullen? Ik denk de volgende:

1. Racisme in het algemeen en anti-semitisme in het bijzonder.
2. Anti-democratische gezindheid.
3. Het leidersprincipe.
4. De verheerlijking van geweld.
5. Militarisme.

Deze punten zijn zo besmet door het verleden en gaan zo in tegen de denkbild van de meeste Nederlanders, dat ze hoogstens sterk gedoseerd gebracht kunnen worden. Het is trouwens de praktijk van allerlei rechts-extremistische partijen na de oorlog elke vergelijking met de fascist of nationaal-socialisten van vroeger fel te bestrijden. Zo heeft de duidelijk neo-nazistische NPD vele processen gevoerd, zonder succes trouwens, tegen verschillende publiciteitsorganen, om elke identificatie met de NSDAP te bestrijden.¹

KERNREDACTIE:
DR. K. VELING (eindredacteur),
DS. C. J. SMELIK,
DR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS,
PROF. DR. J. DOUMA,
PROF. J. KAMPHUIS,
PROF. DR. C. TRIMP,
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES.

Alle stukken bestemd voor de
Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99, 8050 AB te Hattem.

ADMINISTRATIE
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040
Postbus 25, 4460 AA Goes
Tel. (01100) 15591

Advertenties 40 cent per mm.
Contracttarief op aanvraag.
Advertenties
(01100) 27555, toestel 10.

Zonder schriftelijke toestemming
van de uitgever is het niet toegestaan
artikelen uit dit blad over te nemen.

Abonnement: f 69,— per jaar.
Buitenland: f 121,20 per jaar (zee-
post).
Losse nummers f 1,40 (excl. porto).

Ook de Centruumpartij neemt luid en duidelijk afstand van elke gelijkstelling met fascisme en racisme, verwerpt ook de punten die we hierboven noemden. Maar om te kunnen oordelen zullen we goed moeten luisteren en (tussen de regels door) lezen.

■ Enkele standpunten van de Centruumpartij toegelicht

We zullen enkele punten uit het verkiezingsprogramma lichten en telkens van een kort commentaar voorzien.

a. *Algemene presentatie.* In de inleiding presenteert de partij zich als een 'doorbraakpartij'. Men verzet zich tegen 'partijpolitiek egoïsme' zoals dat nu 'de nederlandse politiek al jarenlang verziekt'. Links of rechts, het is lood om oud ijzer, daarom niet links noch rechts, maar een nieuwe middenweg, het Centrum. Wat de partij samenbindt is het geloof 'in het gezonde, nuchtere verstand en de werklust van de gemiddelde nederlandse, datzelfde verstand en eerlijk zweet met behulp waarvan wij ons land hebben opgebouwd'. Om het behoud van dat land en van dat erfgoed gaat het.

Commentaar: De CP presenteert zichzelf als een kern van goede **nederlanders** tegenover de egoïsten aan de andere kant. Het zelfbeeld is een kleine groep drijvend op de steun van 'tallose offervaardige activisten' (Middenweg 83 5/6, pag. 4)², miskend 'in de strijd om het behoud van Nederland' (Middenweg 83 5/6, pag. 5). Zelf is men 'fris' en 'bereid' een keihard halt toe te roepen aan het 'RODE FASCISME' (P.v.d.A. en C.P.N.). De CP zegt wat 'miljoenen Nederlanders voelen en denken'. De CP biedt een politieke thuishaven aan alle 'strijdbare jongeren' die genoeg hebben van het 'slome oudbakken gedoe' zoals bij andere politieke partijen.³

b. *Geestelijke grondslagen.* De CP wil zich baseren op de grondslagen van het christendom en het humanisme (vgl. Verkiezingsprogramma, pag. 4, 22, 25).

Commentaar: Als men de context beziet waarbinnen deze termen gebruikt worden moet men ze als volgt uitleggen. Ze brengen tot uitdrukking de 'zelfstandige kulturele eenheid van het nederlandse volk' tegenover bijv. de wereld van de moslims. Het zijn nu eenmaal de elementen van een specifiek nederlands kultuurpatroon, dat de identiteit van de nederlandse samenleving bepaalt. 'De primaire doelstelling van het kultuurbeleid van de Centruumpartij zijn (sic!) daarom *behoud en dynamische uitbouw* van dit kultuurpatroon.' (pag. 25).

DE TIEN PUNTEN

van de

Centruumpartij

- 1 Kleinschaligheid wordt richtlijn voor onze ruimtelijke ordening.
- 2 Geen ruilverkaveling die het karakter van waardevolle landschappen aantast.
- 3 Geleidelijke terugkeer van landbouw en veeteelt naar natuurlijk biologisch verantwoorde bedrijfsvoering: geen dierenconcentratiekampen in Nederland.
- 4 Dierenbescherming wordt overheidstaak. Verbod op niet-medische dierproeven.
- 5 Verbod op onverdoofd **ritueel slachten** en andere wreedheden in de vleesindustrie.
- 6 Opvoeren van hergebruik van energie en materiaal.
- 7 Een voortvarend beleid ter voorkoming van gifbelten, zure regens en andere vormen van milieu-vervuiling.
- 8 Meer volkstuinten en groen voor onze steden.
- 9 Invoering vak „Milieu-opvoeding” aan alle scholen.
- 10 Overbevolking schaadt het milieu: dus eisen wij **immigratiestop**, bevordering remigratie en een **verstandige bevolkingspolitiek**.

c. *Visie op de democratie.* 'De nederlandse democratie dient te bestaan uit een evenwichtige combinatie van een *representatieve* democratie en een *direkte* democratie.' (Verkiezingsprogramma, pag. 4) De *volksvertegenwoordiging* zoals die nu functioneert is veel meer een vertegenwoordiging van 'een kleine minderheid politiek georganiseerde kiezers (n.b. op het ogenblik minder dan 10% van de kiesgerechtigde bevolking!)' dan een echte *volksvertegenwoordiging*. Om te voorkomen dat Nederland devalueert tot een 'partijenstaat' moet de *parlementaire democratie* verrijkt worden met *referendum* (volksraadpleging op landelijk niveau) en *volksinitiatief* (raadpleging op regionaal en plaatselijk niveau).

Commentaar: De kerngedachte is duidelijk. De democratie zoals die nu functioneert is in de greep van het partijpolitieke eigenbelang. De CP wil de verstarring doorbreken en de werkelijke volkswil tot uitdrukking laten komen. In dat kader past ook de visie van Drs. Hans Janmaat op het parlementaire werk: 'Het is hier net als met een plaat die blijft hangen, het zeurt maar door, jaren achtereen.' (Volkskrant, 1/10/'83) Gelukkig heeft het nederlandse volk in elk geval één man in de Kamer, die het volk wél vertegenwoordigt. 'Want tussen de leden van de Kamer en an'dre Heren, / Is er maar één, die de ondergang durft te keren. / Hij rukt uit de wortel het kwaad, / Waar d'anderen zwijgen, door onmacht en haat. / Dat weet Janmaat, want hij weet mèt ons meer dan zij.' ⁴

¹ Vgl. Werner Smoydzin, *NPD-neonazistische partijvorming in de Bondsrepubliek* (Ned. vert. Amsterdam, 1968), p. 97, 98

² De 'Middenweg' fungeert als het blad van het wetenschappelijk Bureau van de Centruumpartij.

³ De laatste citaten zijn te vinden in een Info-pakket van de CP, in het onderdeel 'Jongeren van Nederland'

⁴ Uit 'Ode aan de Centruumpartij' door Elisabeth Stienstra (Middenweg 83 5/6 pag. 39). Naar onbeholpen vorm en inhoud doet dit gedicht – mij althans – denken aan de verzen o.a. ter ere van Mussert in Jan de Haas, *Met open vizier!*, Strijderherinneringen 1939-1942 in woorden en verzen (Utrecht, 1943). Bijv. 'De strijd verscherpte met de jaren / Maar Musserts stem bleef onverhoord / De hartekreet van 't volksgeweten / Werd in een hoongelach gesmoord' (p. 25). N.B. Wat de aandacht trekt is natuurlijk niet het vers van ene Elisabeth Stienstra, maar dat het Wetenschappelijk Bureau van de CP het de moeite waard vindt om zoiets op te nemen.

Zo zag de WA zichzelf: bespot, gehoond, bedreigd maar stoer door-marcherend als pioniers van de nieuwe tijd (tekening uit 1934).

Het zelfbeeld van de Centrumpartij vertoont hiermee veel overeenkomst.

Hoe men zich de bovengenoemde volksraadpleging voorstelt en hoe men zich *niet* wil laten identificeren met wat meestal als *rechts* geldt, blijkt uit de volgende zin: 'De overheid laat een brede maatschappelijke discussie van start gaan over kernwapens, al dan niet afgerond met een referendum.'

Een andere zaak waarover men graag een volksraadpleging zou willen organiseren (vgl. Middenweg 83 5/6 pag. 49) is het volgende punt:

d. *Het vreemdelingenvraagstuk.* De visie van de CP op dit probleem is het meest bekend en bestreden. De CP ontkent echter uit alle macht de verdachtmaking dat zij de minderheden tot zondebok zou maken. Onze zondebok, zo stelt men, wordt niet gevormd door de minderheden, maar door 'het onverantwoordelijke beleid van de huidige en vroegere regeringen'. Het verkiezingsprogramma is m.b.t. dit punt uiterst sober. Men stelt vast dat Nederland niet geschikt is als 'immigratieland' en dat de migranten zelf hier waarschijnlijk, vanwege het cultuurverschil, niet gelukkig zullen worden. (pag. 22) Daarom wil men de ontwikkelingshulpgelden verhogen naar 1,5% van het Bruto Nationaal Product en daarvan 50% besteden aan remigratieprojecten. (pag. 21, 23) De CP constateert echter wel 'dat de sociaal-culturele spanningen' als gevolg van de 'massale migratie', 'de laatste jaren voor met name de ten achtergestelde groepen in de nederlandse

samenleving tot haast ondraaglijke hoogte zijn gestegen.' (pag. 22, 23)

Commentaar: Het al meermalen geciteerde nummer van de 'Middenweg' spreekt duidelijker taal. Heel slim signaleert men het spanningsveld dat bestaat tussen de gelijkheidsideologie van de welzijnswerkers en hun 'troeteldiertjes', de Moslims, die 'hun vrouwen onderdrukken, homofielen veroordelen en dieren mishandelen.' (pag. 29, 30) Men keert zich met kracht tegen de wroetende 'Mollemannen' (Drs. H. A. A. Molleman is directeur coördinatie minderhedenbeleid op het ministerie van Binnenlandse Zaken) die hun gangen graven en hopen opwerpen op plaatsen waar iedereen erover struikelt. (pag. 43)

Het gevolg van dit soort beleid is een verstikkende atmosfeer die de nederlandse klemzet. 'Want op den duur is vluchten voor je burens onmogelijk omdat alle toevluchts-oorden zijn bezet (door de 'Mollemannen' en de door hen opgeworpen hopen, de vreemdelingengemeenschappen, Jac. S.) en alle vluchtwegen zijn afgesneden. En dan resteert slechts met alle middelen vechten voor je rechten.' (pag. 44) Volgt uit 'Geuzenliedboek 1940-1945 (!!) 'Zij zullen het niet hebben / De machten van den tijd / Al is ons goede Holland / Zijn recht en vrijheid kwijt. 'Dat Geuzenliedboek doet nog meer goede diensten. Na een artikel over Van Thijn, de nieuwe burgemeester van Amsterdam, 'de

man van de minderheden' volgen o.a. de regels: 'Gij zult weer vrij zijn, Nederland / Omdat gij haat de kruiers en de slaven, (de Mollemannen, de Van Thijn's? Jac. S.) Die zich gewillig aan den vijand (de vreemdelingendreiging? Jac. S.) gaven / En met hem teisteren uw steden en Uw strand.' (pag. 51)

■ Slotopmerkingen

Zonder uitvoerige heroverweging van de bovenstaande standpunten zijn meen ik de volgende ideeën duidelijk te signaleren: nationalisme, anti-democratische gezindheid en (latent) racisme. Latent want men verwerpt een complete racistische ideologie, maar men suggereert wel telkens weer bij de problematiek van huisvesting, milieu, criminaliteit een verband met de hier aanwezige etnische minderheden, waardoor men op z'n minst een sfeer voor racistisch gedrag kweekt. Alle draden van het netwerk waarin de Nederlanders volgens de CP verstrikt zijn geraakt, komen samen bij het vreemdelingen-vraagstuk.

Een laatste hier te noemen opvallend punt dat bij de CP een zwaar accent krijgt is de zorg voor het milieu. Tot voor een paar jaar werd in de publieke opinie milieu-activisme vaak verbonden met links denken tegenover industrie en groot-kapitaal. Inmiddels is de zorg voor een zuivere natuur al enkele jaren een integrerend onderdeel binnen het denken van extreem-rechtse (jeugd)organisaties in Duitsland.⁵

Het is niet alleen zo dat men met dit thema makkelijk toegang krijgt tot de jeugdschulder. Het past ook zonder moeite binnen de afkeer van nationaal moreel verval als gevolg van verstedelijking, druggebruik, bureaucratisering enz. De zorg voor het milieu laat zich gemakkelijk verbinden met een algemene angst voor de verdwijning van alles wat 'eigen' en waardevol is, met het verlangen naar geborgenheid bij het oude vertrouwde. De CP spreekt niet de mystieke taal van de Duitse rechts-extremistische publicaties die sterk doet denken aan de 'Blut und Boden'-theorieën van voor de oorlog. Maar binnen het hele kader van het streven naar zuivering van onze volksgemeenschap kan deze gerichtheid op 'overleving van de Nederlandse bevolking en haar nakomelingen'⁶ een sterke factor worden bij het inspelen op gevoelens van angst en onbehagen.

■ Reactie en typering

Er zijn enkele factoren die een adequate reactie op (een verschijnsel als) de Centruumpartij negatief blijken te beïnvloeden. Allereerst natuurlijk het probleem, aan het begin

van dit artikel al aangestipt, dat neo-fascistische symbolen en uitingen beladen worden met de herinneringen aan een nabij verleden. Ook al zou de CP een ook in omvang gevaarlijke invloed krijgen in onze samenleving, dan nog kan een heftige tegenreactie, bepaald door de angst voor een herlevend verleden, niet trefzeker zijn.

Een tweede vorm van oordeelsverzwakking komt voort uit links-ideologische vooringenomenheid zoals men die met name aantreft bij de CPN. De farizeese hoogmoed waarmee deze partij als kampioen van vrijheid en democratie en ter bescherming van feministische jonkvrouwen de bruine draak van het fascisme te lijf gaat zal waarschijnlijk even weinig effect hebben als de strijd van de KPD tegen de NSDAP in de jaren dertig. Men onderschat en mistekent de tegenstanders als 'enge' reactionairen. Maar ook buiten de CPN zijn velen die zichzelf beschouwen als fatsoenlijke democraten met deze progressieve zuurdesem besmet. Zo zullen politici in de publiciteit niet graag voor elkaar onderdoen in hun afschuw van de Centruumpartij, en dat mede onder invloed van een democratisch vooruitgangsgeloof waardoor men democratisch al te vanzelfsprekend gelijkstelt met menselijk en fatsoenlijk. Daardoor neemt men ideeën en mensen die blijf geven van een andere gezindheid niet serieus. Men stelt zich al te gemakkelijk tevreden met bepaalde uitingen als ondemocratisch aan de kaak te stellen. Een voorbeeld van die houding is m.i. de demonstratief negatieve reactie van de Tweede Kamerleden op de komst van Janmaat in hun midden.

Een laatste factor die ik wil noemen is de sociaal-psychologische etikettering. In de media wordt de Centruumpartij vaak gekarakteriseerd als de 'profiteur van de onvrede'. 'In de Centruumpartij ontmoeten gefrustreerde pseudo-intellectuelen de ondergeschoven, kansarme kinderen van de straat'. (Elseviers Magazine 1/10/'83, pag. 14) Dit beeld wordt bevestigd door enquêtes en verkiezingsonderzoeken. De CP trekt de laagste inkomensgroepen in de oude stadswijken relatief sterk.

Maar wie bij deze waarnemingen en onderzoeken blijft staan zal niet veel verder komen dan pleiten voor een beleid dat achterstands-situaties bestrijdt, in de verwachting dat daardoor de CP wel zal verdwijnen. Zo onderschat men de actieradius van de ideeën achter deze partij. Net zo min als de fascistische ideeën van vroeger kan men die van- gen in termen als frustratie en ressentiment.

⁵ Hierover is boeiende informatie te vinden in *Jeugd en samenleving*, augustus/september 1982 8/9.

⁶ Zie punt 10 (Over het milieu) uit *Verkort verkiezingsprogramma van de Centruumpartij*.

Een partij die, zoals de CP probeert, de illusie weet te wekken dat ze mensen en dingen weer op hun plaats zet, heeft in principe grote mogelijkheden.

■ Een poging tot taxatie

Zonder dat met zoveel woorden te zeggen, heb ik in het bovenstaande onder het kopje 'slotopmerkingen' de lezer tot de conclusie gebracht dat de CP een fascistische partij genoemd kan worden. De citaten die ik aanhaalde geven daartoe meen ik aanleiding genoeg. Maar als die typering juist is, wat dan nog? Fascisme nú zal anders zijn dan fascisme vroeger, zoals het liberalisme nu anders is dan dat van vijftig jaar terug. En hoeveel variaties kunnen er niet optreden binnen een politieke stroming?

Zulke relativerende vragen hebben hun nut. Maar dat neemt niet weg dat het nationaalistisch-ecologische gedachtengoed van de Centrumpartij heel gevaarlijke konsekventies kan hebben. Wie kan voorspellen tot welke offers een dergelijke overlevingsideologie bereid zal maken en wie het slachtoffer zullen worden van het vijandbeeld dat de CP ontwerpt?

Juist door de denkbeelden van de CP zo te typeren, als een overlevingsideologie, kan duidelijk worden welke kansen deze partij heeft. Men hoeft alleen maar te denken aan de jeugdwerkloosheid, de angst voor de kernwapens en de crisis van onze verzorgingsstaat, om te beseffen dat velen vatbaar zijn voor een dergelijk denken.

Bovendien, Nederland is inmiddels een geseculariseerd land geworden, de 'zuilen' bestaan nauwelijks meer, dus ook daarvan valt geen weerstandskracht te verwachten.

Of de Centrumpartij werkelijk machtig zal worden, kan geen mens voorspellen. In de U.S.A. ontwikkelden zich na de Eerste Wereldoorlog bij grote groepen ideeën die men met evenveel recht fascistisch kan noemen als de CP. (men denke bijv. aan de opleving van de Ku Klux Klan) Maar toen de grote crisis uitbrak leidde dit niet tot versterking van *deze* groepen, maar de kiezers stroomden naar de democraat Roosevelt.

Maar of in West-Europa mensen zich nog zullen laten inspireren door optimisme en idealisme zoals toen in Amerika kan men vanuit de situatie vandaag met recht betwijfelen. Er is daarom reden genoeg om de politieke en mentale klimaatsveranderingen nauwlettend te volgen. Dan weten we waarom en voor wie we moeten bidden.

Want daarin onderscheiden christenen zich van 'links' en 'rechts'.

Wanneer we ons verbonden weten met Christus dan voelen we ons niet alleen verantwoordelijk voor de eigen groep – zoals rechts.

Maar we maken ook niet de fout van 'links' dat zich vol mededogen identificeert met de onderdrukten en vervolgens met de ideeëngemeenschap die op dezelfde wijze bewogen is. 'Links' en 'rechts' creëren uiteindelijk hun eigen buitenstaanders met wie geen contact meer mogelijk is.

Wie Christen is zal telkens weer moeten leren om wie het ook betreft, fascist, moslim of communist, niet als onmenselijk terzijde te schuiven. Want in elk mens kunnen we onze eigen schuld herkennen.

Maar tegelijk zullen we de ogen open moeten houden voor de on-menselijke konsekventies die de keuze voor één van deze overtuigingen kan hebben. Als we zo in de wereld leren staan, dan hebben we ook metterdáád groot nieuws te brengen.

Jac. Schaeffer

De wijsheid van de schrandere is: zijn weg te verstaan.

Spr. 14 : 8a

Van den HERE zijn de schreden eens mans, maar een mens – hoe zal hij zijn weg doorzien?

Spr. 20 : 24

zélft neemt. Het is zijn weg, het is zijn leven, zijn tempo. Het zijn z'n eigen beslissingen die hij neemt voor studie en opleiding, beroepskeuze en tijdsbesteding. En daarmee is hij onderweg naar de HERE óf van de HERE vandaan. En toch – al die beslissingen, al die schreden, zegt Salomo, die zijn van de HERE. De Here is maar geen mee-loper op ons pad. Er is geen daad van de man, hoe sterk hij ook is, zónder de activiteit van God. Hij regeert, ook als mensen tégen Hem kiezen, ook dan zijn stappen van de man stappen van de HERE. Hij geeft het stuur niet uit handen.

■ De weg niet doorzien

Dat betekent bemoediging voor wie zich aan Hem overgaven. Salomo heeft wel geweten van Davids weg. Langs diepe ravijnen en duistere spelonken. Minstens tweemaal had hij héél makkelijk zijn vijand Saul kunnen doden. Toen hij dit weigerde scheen het hem eerder van zijn eigen koningschap af te brengen dan er naar toe te helpen. Hij kende zijn weg, wist wat hem te doen stond, al doorzag hij de verdere loop ervan niet.

De schreden van de man zijn van de HERE dat is een waarschuwing. God is er bij aanwezig als een mens zich verhardt. Er is punt van onmogelijke terugkeer. Bij iedere stap maakt Hij de verwijdering groter.

Dit ontslaat geen mens van zijn verantwoordelijkheid. Het ontslaat ons wel van de begeerte tot berekeningen maken. We kennen onze weg toch? We hoeven die weg niet te doorzien. Dat is Gods geheim met onze schreden in Zijn geschiedenis.

P. Deddens

Gods geheim met onze levensweg

■ De weg kennen

Leven is bewegen. Zich vóórtbewegen. Het leven van de mens is zijn levenswég. Hij moet die weg óp. Onderweg staat hij telkens voor beslissingen. Toen er nog geen verkeersborden waren, was de mens te meer aangewezen op betrouwbare informatie vooraf en op eigen oriëntatie. Regels voor veilig verkeer zijn er altijd geweest. Ervaringen van bergbeklimmers en woestijnbewoners zijn doorgegeven. Daar is winst mee gedaan. Wie zijn leven liefheeft maakt geen hoogstandje op de rand van een ravijn, ook zal hij de afdaling van een berghelling niet beginnen in looppas. Op weg gaan betekent dus: voorbereiding. Onderweg zijn betekent: uitkijken. Je komt voor beslissingen. Welke kant moet je op om het doel niet te missen? Je moet oppassen dat je je niet vergist. Anders verdwaal je. Je luistert naar ervaringen van anderen en daar houdt je rekening mee. Dan kom je verder.

Zo gaat het met de mens die leeft in verbond met zijn God. Hij heeft wéét van Gods beloften. Hij kent Gods regels. Hij heeft voor ogen hoe anderen daarmee uitkwamen. Het is veilig niet te haten maar wél lief te hebben. Niet te stelen, wél iets te hebben om te geven. Zo leert hij zijn weg kennen. Onderweg kan hij daarmee anderen van dienst zijn. Hij kiest zijn vrienden en helpt zijn broeders in liefde tot God.

■ Mensen-stappen . . . van de HERE

Zo gaat de mens op weg. De weg is zijn keus. Of hij zich houdt aan de regels voor het veilig verkeer ja of nee, het zijn de stappen die hij

Slotaccoord

In één van onze vorige artikelen over het voorstel van deputaten tot modernisering van de **Dordtse Leerregels** hebben we beloofd ook nog iets over de modernisering van het *Besluit* van de Leerregels te zeggen.

Dat slot behoort niet in de strikte zin tot de tekst van de Leerregels zelf, die Dordrecht heeft opgesteld over de leerstellingen door de remonstranten aangevochten.

Toch is het van heel groot belang. Het geeft aan in welke geest de synode heeft gewerkt en met hoe grote (algehele!) overeenstemming de Leerregels tenslotte zijn vastgesteld, ook al waren er onderling allerlei nuanceringen onder de gereformeerden. Het wijst ook duidelijk lasterpraat af. En – wat heel erg belangrijk is – de synode maant ieder die hier heeft te spreken om zich niet in speculatie te verliezen, maar 'zich in het onderwijs van deze leer, zowel mondeling als schriftelijk, (te) richten op de eer van God, de heiliging van het leven en de vertroosting van de verslagen harten van de gelovigen'.

Het laatste gedeelte geef ik volledig weer en dat zoals de deputaten het nu redigeren.

In die redactie gaat het slotwoord dan als volgt verder:

'Zij (die dienaars van het Evangelie) behoren zich in hun denken en spreken over deze leer te houden aan de Schrift naar de overeenstemming van het geloof. Zij moeten zich tenslotte van elke manier van spreken onthouden, die de grenzen van de duidelijke boodschap van de Heilige Schrift te buiten gaat en die aan mensen die brutaal spitsvondige redeneringen verzinnen, goede grond kunnen geven, om de leer van de gereformeerde kerken te beschimpen of te belasten'.

Gouden woorden! Ze mogen dan niet rechtstreeks belijdenis-inhoud zijn. Ik aarzel niet om te zeggen dat het *Besluit* van Dordrecht een heel eigen symbolisch gezag heeft: hier geeft de kerk de wijsheidsregel voor ieder die heeft te onderwijzen, te leren, te denken en dóór te denken. Het zal altijd een denken moeten zijn, waarin een mens weet vóór God te staan. Daarom een denken dat zijn grens zich ziet gewezen niet in zijn eigen spankracht, maar in de spankracht van Gods openbaringswoord.

Gouden woorden in taal van onze tijd 'getrouwelijk door deputaten overgezet' – om het eens niet in hedendaags nederlands, maar naar ik hoop wél duidelijk te zeggen.

Terecht heeft dit onderdeel van het *Besluit* of Slotwoord dikwijls een rol gespeeld in de theologische discussie. Nl. wanneer het er om ging op te roepen tot bescheidenheid in denken en in poneren, zeker als het betreft de grote geheimen van het goddelijk hagen.

Natuurlijk – er is ook wel misbruik van dit woord van Dordrecht gemaakt. Dat was het geval (en het is het), als men het deed voorkomen, alsof het echte bescheidenheid zou zijn niet te weten en niet te belijden daar waar God ons duidelijk zijn openbaring geeft en de roeping om zijn openbarings-inhoud te verwerken.

Zo heeft ook 'onder ons' in de zestiger jaren wel een zogenaamd beroep op dit Slotwoord gewerkt om de kerken langzaam los te weken van de belijdenis die in 1618/1619 door de kerken in de lijn van de grote reformatie is gehandhaafd en beleden.

Zo is het Slotwoord ook misbruikt (door G. C. Berkouwer c.s.) om een actualisme te introduceren dat vreemd is aan de christelijke belijdenis. Deze zogenaamde bescheidenheid noemt Calvijn echter terecht 'aanmatiging', hij ziet er een zijdelingse beschuldiging in aan het adres van God, als zou Hij in 'dwaze onbedachtzaamheid' iets hebben gezegd dat voor de kerk schadelijk zou zijn om te weten!¹ En dan wijst Calvijn in hetzelfde verband op *den Heiligen Geest* die onze enige Leermeester kan zijn en dan zó als Hij ons op school neemt in de Heilige Schrift: 'de Schrift is de School van de Heilige Geest, en evenals daarin niets overgeslagen is, dat nodig en nuttig is om geweten te worden, zo wordt er ook niets geleerd dan wat nuttig is te weten. We moeten er dus – zo gaat hij verder – op passen de gelovigen niet af te houden van al wat in de Schrift over de predestinatie geleerd wordt: opdat we hen niet boosaardig schijnen te beroven van de weldaad van hun

¹ Calvijn, *Institutie* III, 21, 4.

God, of de Geest te beschuldigen, en te beschimpen, omdat Hij dingen bekend gemaakt zou hebben, welke het nuttig was *op enigerlei wijze* te verzwijgen².

Het is tegen déze achtergrond van de vrijmoedige gelovige en dankbare ('weldaad'!) belijdenis van Gods eeuwige uitverkiezing in Christus dat Calvijn op *matiging* weet aan te dringen: als de Here zijn heilige mond sluit, dan moet de christen weten dat voor hem ook de weg is afgesloten om verder te onderzoeken. Hij, die christen, moet zelf die weg sluiten!

Zo spreekt Dordrecht in het Slotwoord in feite óók over de *christelijke matiging* in onlosmakelijk verband met de *christelijke belijdenis* van Gods eeuwige barmhartigheid in Christus over zijn verkoren volk.

Nu, daarom zijn we ook voor de accurate modernisering van het Besluit door deputaten zo erkentelijk.

Laat ik in de vorige twee artikelen op onderdelen van het werk van deputaten al enige kritiek hebben gegeven – wat is hier weer een gaaf stuk werk geleverd!

Mijns inziens ook 'gaaf' op één punt waar de redactie van deputaten afwijkt van de redactie die aanvaard is in de Nederlands Hervormde Kerk enz. (*Nederlandse Belijdenisgeschriften*, 1983).

Vlak vóór het citaat dat we hier hebben gegeven, heeft de synode namelijk ook een woord aan de *lasteraars* van de gereformeerde leer. Laat ik het hier in de redactie van deputaten in het geheel citeren:

'Vervolgens vermaant deze synode de lasteraars ook ernstig om te bedenken wat voor zwaar oordeel van God zij op zich laden, wanneer zij tegen zoveel kerken en de belijdenisgeschriften van zoveel kerken een vals getuigenis spreken, de gewetens van de zwakken in het geloof verontrusten en proberen de gemeenschap *van* de ware gelovigen bij velen verdacht te maken'.

De *Nederlandse Belijdenisgeschriften*, 1983 lezen als volgt:

'Voorts vermaant de Synode de lasteraars ernstig te bedenken, welk een zwaar oordeel van God diegenen op zich laden, die tegen zoveel Kerken en tegen de belijdenissen van zoveel Kerken valse getuigenis spreken, de gewetens van de zwakken verontrusten en bij velen de gemeenschap *met* de ware gelovigen verdacht zoeken te maken'.

De lezer ziet dat er één woordje aan het slot van het citaat in beide redacties is gecursiveerd. Dat is door mij gebeurd om het kleine, maar markante verschil aan te geven.

De *Nederlandse Belijdenisgeschriften*, 1983 bieden ongetwijfeld een goede betekenis: de lasteraars van de rechte, christelijke leer moeten eindelijk eens ophouden voortdurend de mensen op te zetten tégen de ware gelovigen, zo in de zin van: mensen, pas toch op voor die steile en harde gereformeerden!

Wie met pek omgaat, wordt ermee besmet. Wie met fatalisten omgaat, zou er een fatalist van worden. En wie omgaat met mensen die aan de kerkelijke belijdenis vasthouden, is maar zó een geborneerde confessionalist.

Er is voor deze weergave ook wel een enkel argument aan te voeren. Maar laat ik dat nu in dit artikel buiten beschouwing mogen laten om zonder meer als mijn overtuiging te stellen dat de weergave van deputaten *zowel correcter als krachtiger* is:

Die lasteraars moeten eens ophouden de gemeenschap *van* de ware gelovigen bij velen verdacht te maken.

In deze weergave is die gemeenschap *de gemeenschap van de kerk*. De kerk die belijdenis van haar geloof in de God van het welbehagen, vrij en rijk, doet.

De kerk heeft ook een woord aan het adres van de lasteraars van háár leer, die de leer van God en van zijn Woord is.

Deze boodschap: *er wacht u een oordeel* – en een zwaar – vanwege het *vals getuigenis* tegen de leer van de ware kerk.

Ook dit waarschuwend woord hoort tot het Slotaccoord van de Leerregels van Dordrecht!

Wie deze belijdenis van harte liefheeft en beaamt, die wéét van de laster en van het valse getuigenis.

Het werd in de 16e en 17e eeuw gehoord.

Tegen Calvijn en zijn belijdenis.

Tegen de gereformeerde kerken en haar belijdenis.

De namen van de lasteraars zijn vandaag nog te noemen. Ieder kan ze in de geschiedenisboeken van de kerk nog na lezen.

Hij kan ook de smaad en de spot in de poëzie van die tijd nog nalezen. Tot bij Joost van den Vondel toe – die grote dichter, maar ook die man die van het geloof van de gereformeerde kerken hoe langer hoe verder wegdwaalde en hoe langer hoe giftiger werd in zijn haat en venijniger in zijn spot.

De pijl van de laster werd afgeschoten van de strak gespannen boog van de dichter.

Maar *laster* bleef het.

En de kerk heeft terecht op het zware oordeel gewezen dat over vals getuigenis gaat.

Waar van Vondel ook andere dingen zijn te zeggen – want in zijn werk vindt het geloof van de christelijke kerk ook dikwijls stem en

² Calvijn, *Institutie* III, 21,3
Cursiveringen zijn door mij
aangebracht.

³ Maarten 't Hart in het schriftelijk interview opgenomen in Hans Werkman, *Een calvinist leest Maarten 't Hart*, Baarn 1982, 153, 154.

vanwege het één zullen we het ander niet vergeten! – daar is vandaag de laster dikwijls massiever geworden en de *wil* tot caricatuurtekening van de christelijke belijdenis en van de christelijke kerk brutaler. Zo meent Maarten 't Hart dat zijn overtuiging dat het Christendom *bedrog* is voor hem een vrijbrief is om te stellen: hiertegenover is '*alles geoorloofd*'. Je mag best gelovigen karikaturaal voorstellen; tenslotte werden ongelovigen in je jeugd ook voorgesteld als boeven, heidenen en misdadigers'³.

We laten de laatste taxatie voor rekening van de heer 't Hart en maken ons daar in zijn geval niet druk over: waarom zou hij in die verzekering over wat in zijn jeugd passeerde géén karikatuur geven? De karikaturist van kwade wil maakt altijd tenslotte *zichzelf* ongeloofwaardig en is veroordeeld tot een portret van zichzelf dat een karikatuur lijkt, maar dat de waarheid is: de enige waarheid die hem rest: hij zet zich in zijn eigen hemd te kijk.

Maar we moeten het rustige en fiere woord van Dordrecht aan het adres van die beschaafde religieuze humanisten, die zo fijntjes de kerk bespottelijk konden maken, wél in gedachten houden, als in het gedenkjaar van de Vrijmaking en van de Afscheiding de romans ook zullen komen (zoals de plannen zijn) waarin de kerk van Christus literair op de hak zal worden genomen – en dat *om de levende God te honen*.

En we moeten *onszelf* goed in de gaten houden. Hoe spreken wij over de kerk en over haar belijdenis en over haar geschiedenis in vroeger en later tijd? Aan idealiseren of romantiseren heeft niemand behoefte. Daar wordt een kerk ook niet sterk van of een kerkjeugd door gewapend. Maar laster is een giftige pijl. Als die in het hart raakt, dan word je er doodziek van. Je leert de lof af, die de Here toekomt voor zijn grote werk.

Het is een koud kunstje om méé te grinniken met Maarten 't Hart et tutti quanti als zij hun literaire grollen aan de man brengen. Het is niet zo veel méér dan een 'koud kunstje' als we 'met begrip' tegenover de vijanden van God gaan staan, zodra ze een pen en een uitgever tot hun beschikking hebben. En het is óók niet zo veel meer dan een koud kunstje om God zijn lof te weigeren, omdat wij toch ook wel wat kwaads weten te zeggen van zijn volk, vanaf Abraham in Egypte tot Abraham Kuyper die een gereformeerde universiteit stichtte en K. Schilder die leefde naar wat hij schreef: wie niet polemiseert is niet bekeerd en tot Jelier Wiskerke die in de zestiger jaren

voor de christelijke belijdenis van de zaligheid van de gestorven gelovigen is opgekomen tot zijn hart er aan bezweek in de overweging dat het van minder gewicht was als zijn naam werd gekwetst dan wanneer de leer in diskrediet zou komen in de kerk: 'mijn naam is klein, maar de leer van God is oud en rijk en groot'.

Die God stáát wel voor die kleine namen van zijn belijders. Daarvoor is Hij de Levende!

J. Kamphuis

Her-publicatie van het werk van A. Janse

Reeds geruime tijd verschijnt moeilijk toegankelijk werk van A. Janse door de goede zorgen van de heer J. L. Struik in de vorm van eenvoudig uitgevoerde brochures.

Voor het voortzetten van die publicatiereeks heeft zich nu een werkgroep gevormd, waarvan de genoemde heer Struik, woonachtig te Heino en kerkelijk behorend tot de nederlandse gereformeerde gemeenschap de woordvoerder was in een interview dat in het Nederlands Dagblad verscheen, Variant 18 februari 1984. De werkgroep bestaat overigens uit leden van de gereformeerde en van de nederlandse gereformeerde kerken.

Er zullen, zo wordt gemeld, per jaar in drie brochures werk van Janse verschijnen, terwijl daarnaast een andere brochure het licht zal zien.

Voor wat het laatste betreft – we zullen ons momenteel van een oordeel daarover onthouden – dat werk vraagt om eigen recensie. Maar dat voor Janse's werk weer aandacht wordt gevraagd en zijn werk onder de aandacht wordt gebracht – dát juichen we van harte toe. Men hoeft niet (zoals de heer Struik dat in het genoemde interview doet) de ogen te sluiten voor schaduwzijden die er ook aan het levenswerk van Janse zijn (zijn oordeel aangaande en houding tegenover de bezettende macht in de tweede wereldoorlog) om voluit te erkennen hoe groot de betekenis van deze man is geweest, die meer dan vele theologen de kerk heeft gewapend in haar strijd tegen 'de geestelijke boosheden', onder meer van het nationaal-socia-

lisme en fascisme (ook dat mag niet worden vergeten!), van het barthianisme en de dialectische theologie, van de mystiek en van de scholastiek, die van de wijsheid van de Schrift afvoerde.

Wat Janse kenmerkte was:

hij zei niet bij tijd en wijle dat een christen moest strijden, maar: hij streed metterdaad. hij zei niet dat we de strijd moesten voeren tegen kwaad en dwaling, maar: hij deed het metterdaad;

hij sprak niet alleen over het kwaad dat gisteren de kerk bedreigde, maar: hij mobiliseerde op tijd.

Prachtig is in dit verband de onlangs van hem uitgekomen brochure over Gandhi en de zuigkracht die van diens schijnbaar zo ootmoedige leer en levenspraktijk uitging en uitgaat: hoe onkritisch kan men ook in eigen pers soms over de wijze man uit India te lezen krijgen! Als je die lege verhalen leest, dan denk je: laat onze jeugd en laten onze ouderen zich toch leren laten door 'de onderwijzer van Biggekerke', die Gods Verbond kende en daarom zijn tijd verstond.

Het is dan ook zonder bitterheid, maar wel met een sterke overtuiging dat ik hier ook het volgende zeg: Het was niet in de lijn van Janse —, het ging tegen alles wat Janse ooit heeft geleerd in, toen de Gereformeerde Kerken in het begin van de zestiger jaren in verwarring werden gebracht (een verwarring die voor een niet onbelangrijk deel er oorzaak van werd dat in 1967 e.v.j. velen hebben gebroken met de gereformeerde kerken) door de bestrijding van de aanvankelijke zaligheid van de in Christus ontslapenen in het boek van B. Telder *Sterven — en dan?*. Toen werd de loochening van deze christelijke leer geïntroduceerd door een beroep enerzijds op A. Janse (23 e.v.), anderzijds op 'de vermaarde theoloog' Karl Barth, die de ogen zou hebben geopend terzake van de mensbeschouwing 'voor wat met de Schrift niet te verantwoorden was' (24).¹

Wat A. Janse over de gestorven gelovigen leerde en wat B. Telder voorstond (en anderen vandaag nog in de kerkelijke kring van de heer Struik leren) dat zijn *twéé* zaken.

Maar wat nog meer is: als Janse en Barth samen worden genoemd als leermeesters van de kerk en dat dan naar de Schrift, dan kan het duidelijk zijn, hoe ver dat afstaat van de *scherpe* typering die Janse over Barth en zijn grondgedachten (ook over de mens) heeft gegeven.

Hij zei maar niet dat de strijd moest worden gestreden, maar hij streed — ook tegen (zoals hij vaak typeerde) het nominalisme in de dialectische theologie.

Hij zei maar niet, dat we fundamenteel moesten analyseren, ook terwille van onze jeugd, maar:

hij dééd het en hij heeft ons daarmee geholpen.

Zo heeft hij ook *concreet* weten te spreken over het werk van Christus' kerkvergadering en heeft zich daarin de smaad van Christus niet geschaamd.

Het zou daarom niet 'in zijn lijn' zijn, wanneer de heruitgave van een deel van zijn werk — en wij hopen dat het veel zal zijn — zou functioneren in het *toedekken* van de breuk die in de zestiger jaren is geforceerd, toen als eis van eenheid werd gesteld een verdraagzaamheid tegenover de dwaling. Hoe heeft Janse in zijn tijd *déze* verdraagzaamheid aan de kaak gesteld.

Niet aan het toedekken, maar aan de *rechte heling*¹ van de breuk, die in de zestiger jaren is geforceerd, waarbij zelfs de verbinding met een opkomende vrijzinnigheid (B. J. F. Schoep c.s.) niet werd geschuwd, moge de herpublicatie van Janse's werk dienstbaar zijn.

J. Kamphuis

¹ 'Rechte heling' — dan zal men ons vandaag in ieder geval niet moeten ophouden met dwaze vergelijkingen als zou het conflict tussen de gereformeerde kerken en degenen die deze kerken hebben verlaten op een wijze zou zijn op te lossen die te vergelijken zou zijn met het 'beding' waarop afgescheidene en dolerenden elkaar in 1892 vonden. Toen waren beide kerkgroeperingen één in het 'neen' tegen het verdragen van de dwaling en in het 'ja' tot de gereformeerde belijdenis. Dat 'neen' en dat 'ja' te hebben gehandhaafd is de *zaaksgerechtigheid* van de gereformeerde kerken tegenover hen die buiten het verband met haar een kerkelijke gemeenschap hebben geformeerd.

ADVERTENTIE

GOED(KOPI)E VAKANTIE
IN EIGEN SFEER?

ADVERTENTIES OVER
**RUIL
HUUR
VERHUUR**

vindt of plaatst U in onze
ruil- of verhuurgids.

Vraag eens een
GRATIS verhuurgids!

BURO **REJO**
Vakantie-advertentie-centrale
voor de Gereformeerde Gezindte
Tel. 01749-12815 (v.d. Kooij)

388 *Op de eerste plaats van de Nederlandse bestsellerlijsten staat nu al weken achter elkaar een opvallend boek. Het heet 'De naam van de roos' en is geschreven door een Italiaanse kenner van de cultuur van de middeleeuwen, Umberto Eco. De faam van het boek is zeker verdiend.*

Een middeleeuwse detective

Wie leest er in onze tijd nu een boek van meer dan vijfhonderd bladzijden, waarin het voortdurend gaat over middeleeuwse theologische en filosofische discussies, over sociale en politieke ontwikkelingen in het Europa van de veertiende eeuw, een boek dat ook nog vol latijnse zinnen staat, zodat de niet klassiek geschoolde lezer steeds achterin de vertaling moet opzoeken? Slechts een enkele liefhebber, zou je denken.

Umberto Eco's 'De naam van de roos' is zo'n boek. En toch is het sinds de eerste verschijning in 1980 een bestseller geworden in tal van landen, nu ook in ons land. Hoe is dat te verklaren?

De kracht van het boek is m.i. een zeldzame combinatie van verschillende eigenschappen. Het is bijzonder spannend en tegelijk geeft het een breed uitgewerkt en zeer authentiek beeld van het middeleeuwse leven.

■ William van Baskerville

In het najaar van 1327 arriveert de franciscaan William van Baskerville, samen met zijn leerling en secretaris Adson, bij een benedictijner abdij in het noorden van Italië. Hij is door keizer Lodewijk de Beier uitgestuurd om een ontmoeting te arrangeren tussen vertegenwoordigers van paus Johannes, die in Avignon verblijft, en geestelijken van de franciscaner orde, die de pauselijke toorn heeft opgewekt. Het ideaal van een leven in vrijwillige armoede, dat in de orde van Franciscus opnieuw was opgeleefd, kon een bedreiging vormen voor de wereldlijke macht van de geestelijkheid. Keizer Lodewijk, die ernaar streeft het heilige Roomse rijk onder zijn gezag te herstellen, koestert sympathie voor de franciscanen en wil wel bemiddelen. Vandaar de missie van William.

Maar de beide reizigers zijn nog maar nauwelijks binnen de muren van de abdij, of ze worden geconfronteerd met de geheimzinnige dood van één van de monniken. En daar blijft het niet bij. Er vallen meer slachtoffers.

William, die eerder in zijn carrière inquisiteur is geweest, neemt de taak op zich de geheimzinnige sterfgevallen te onderzoeken. De middeleeuwse voorganger van Sherlock Holmes (die eens het raadsel van 'the hound of the Baskervilles' op te lossen kreeg) en diens metgezel Adson (Watson) komen via allerlei dramatische ontwikkelingen tot de ontmaskering van de kwade genius achter de misdaden.

Frater William lijkt inderdaad sprekend op Sherlock Holmes. Hij is lang en mager, heeft doordringende ogen en een smalle, haakvormige neus. Zelfs heeft hij de gewoonte verdovende middelen te gebruiken in ogenblikken van spanning, net als de grote speurder van Bakerstreet.

Deze opgelegde overeenkomst kan een goedkope truc lijken. Dat het verhaal toch volstrekt geloofwaardig blijft, is het gevolg van de 'echtheid' van de franciscaner geleerde. Zijn scherpzinnigheid en ook zijn moderne opvattingen over onderzoek hebben een gedegen historische fundering. William noemt zich een leerling van Francis Bacon, een beroemde pleitbezorger van een nieuwe wetenschap. Bacon geloofde dat de wetenschap niet moet vertrekken vanuit denkbeelden over de werkelijkheid, maar vanuit waargenomen feiten. Theorieën moeten worden gebaseerd op wat je kunt zien. Dat betekent dat onderzoekers zich onbevangen moeten opstellen en ook bereid moeten zijn traditionele overtuigingen in twijfel te trekken. Adson vraagt zijn meester eens of hij wel eens een vergissing maakt. 'Dikwijls,' is het antwoord. 'Maar in plaats van er één te concipiëren, bedenk ik er vele, zodoende wordt ik van geen enkele de slaaf.' Adson, een jonge novice, beziet frater William met bewondering, maar toch ook met een zekere twijfel. Dat levert fraaie discussies op, die inzicht bieden in de geestelijke ontwikkelingen van die tijd. William verdedigt bij voorbeeld de 'nominalistische' wereldbeschouwing van zijn vriend William van Ockham (net als Bacon een historische figuur). Die visie komt er op neer dat de begrippen die we gebruiken om over de werkelijkheid te praten, niets anders zijn dan etiketten om verschijnselen aan te duiden. Een vaste orde, die van mensen onafhankelijk zou zijn en die zich in begrippen zou kunnen tonen, is er niet. William voert als

argument aan dat Gods vrijmacht een noodzakelijke universele orde uitsluit. Dat God zich kan binden aan wetten die Hijzelf heeft geschapen, wordt niet overwogen. Adson laat zich wel erg gauw overtuigen. Maar wat wil je, het is nog maar een broekje.

En hoe zou iemand niet onder de indruk zijn van de resultaten van de nieuwe magie, zoals een bril of een kompas.

■ Angst, bijgeloof en macht

De sterfgevallen die William te onderzoeken heeft, leiden al spoedig naar de beroemde bibliotheek van de abdij. Er bestaan tal van mysteries rondom de boekenschat. De bibliothecaris, bewaakt door een oude, blinde en erg fanatieke monnik, Jorge van Burgos, zorgt ervoor dat die mysteries in stand worden gehouden. Niemand mag de bewaarplaatsen van de boeken betreden, zelfs niet de monniken die in het 'scriptorium' handschriften kopiëren.

Natuurlijk gaan William en Adson toch op verkenning uit, maar daarbij merken ze dat de onheilspellende geruchten over het ontoegankelijke labyrint niet geheel uit de lucht gegrepen zijn.

Nachtelijke dwaaltochten, geheime gangen, moeilijk te ontcijferen codes en een zeldzaam vergif, op bekwame wijze mengt Eco deze ingrediënten tot een spannend verhaal.

En het boeiende is dan weer dat ook de plot van het verhaal volledig middeleeuws is. Alle gebeurtenissen hebben te maken met het felle verzet van de oude geestelijke machthebbers tegen vernieuwing, tegen aantasting van het gezag van de kerk en van de geleerde autoriteiten uit het verleden. Jorge van Burgos ziet het eind van de wereld naderen, het ontzettende verval kondigt de antichrist aan. De enige manier om het kwaad tegen te gaan is bij het oude te blijven.

Een bibliotheek is dan ook geen uitleencentrum, geen verbreedster van kennis en wetenschap. Nee, ze is een schatkamer, waar goede en slechte overblijfselen van het verleden moeten worden bewaard en bewaakt.

De noodzaak daartoe is nog sterker omdat de bibliotheek een levensgevaarlijk boek bevat. Het is een boek van de grote, gezaghebbende filosoof Aristoteles: over de humor! Dit unieke boek (waarvan trouwens bekend is dat Aristoteles het werkelijk heeft geschreven, hoewel het verloren gegaan is) moet uit de handen van onbevoegden worden gehouden.

Want daardoor zouden mensen leren lachen en dus relativiseren. Jorge zegt: 'De geest is alleen sereen wanneer hij de waarheid aanschouwt en zich in het volmaakt goede ver-

Luisteren voor een ander

Het is al weer heel wat jaren geleden dat ik in een gemeente een aantal kerkleden meemaakte dat stelselmatig maar één keer in de kerk kwam, en die elke zondagmiddag hun plaats in de kerk leeglieten.

Het trof ook zo dat ze allemaal op een of andere manier familie van elkaar waren. Was er één jarig en vierde hij zijn verjaardag op een zaterdag, dan ontbraken de zondag daarop allen – niet alleen 's middags, maar ook 's morgens.

In jeugdige ijver begon ik tegen dit kerkverzuim te preken, en dan natuurlijk in de morgendienst, als de betrokkenen aanwezig waren. De bijbel zegt immers duidelijk genoeg dat we onze eigen bijeenkomsten niet mogen verzuimen, zoals sommigen dat blijkbaar ook in de gemeente van de Hebreërs gewoon waren (Hebr. 10 : 25). Natuurlijk werden daaraan ook persoonlijke bezoeken 'in de huizen' verbonden. Maar het hielp niet veel. En ik bleef er tegen preken. Tot een oudere en ervaren ouderling tegen me zei: dominee, ik zou dat zo niet meer doen. Want wat krijgt u? De ene helft van de gemeente zit te luisteren voor de andere helft. Zo in de trant van: dat kunnen die en die in hun zak steken. Goed zo! – de dominee heeft ze het weer eens flink aangezegd. De een – die te weinig komt – wordt publiek aan de kaak gesteld en de ander – die trouw komt – gaat zich in de handen wrijven en zit eigenlijk te luisteren voor een ander . . .

Luisteren voor een ander! Komt dit niet vaker voor? Dat de dominee enige kernachtige opmerkingen plaatst en dat kerkgangers de neiging hebben te denken: dat kunnen die en die zich eens goed aantrekken. Zij liggen dan onder schot en ikzelf blijf buiten schot.

Natuurlijk houdt de prediking van Gods beloften en geboden ook in dat er vermaand moet worden. Niet voor niets zegt onze belijdenis dat door vermaningen genade wordt uitgedeeld. Maar het is dan wel genade – en dus ook vermaningen – voor allen en niet voor een groep in de kerk. In kleinere gemeenten, waarin men elkaar van haver tot gort kent, is inderdaad het gevaar niet denkbeeldig dat men voor een ander zit te luisteren en niet voor zichzelf.

Wij komen toch niet naar Gods gemeente om te horen hoe goed wij het doen en hoe verkeerd 'die' anderen?

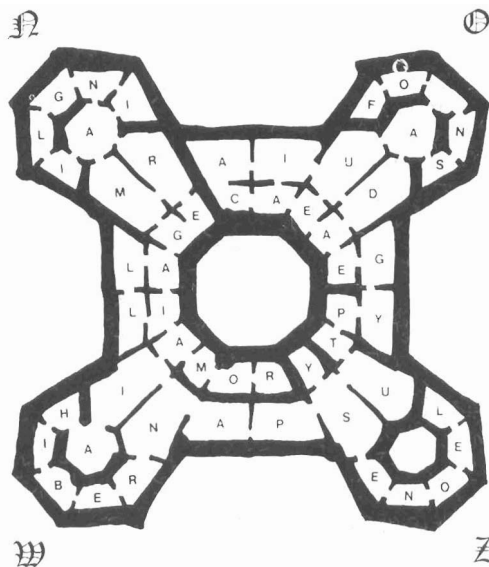
Wij worden hoogst persoonlijk aangesproken en moeten daarom allereerst luisteren voor ons zelf en niet voor een ander.

Een 'goed zo' – mentaliteit verdraagt zich niet met het woord van de apostel: 'ik, ellendig mens'.

De offeranden Gods zijn – in elke kerkdienst – een verbroken geest; een verbroken en verbrijzeld hart veracht Hij niet (Psalm 51 : 19).

W. G. de Vries

Plattegrond van de bibliotheek, zoals gereconstrueerd door frater William.

heugt, en men lacht niet om de waarheid en om het goede. Daarom lachte Christus ook niet. De lach is de haard van de twijfel.'

Op een beeldende manier wordt een sfeer getekend van angst, van bijgeloof en van krampachtige pogingen om machtsposities te handhaven. En tegenover deze fanatieke en wrede wereld wordt de redelijke en verlichte frater William geplaatst. Uiteindelijk zal de vooruitgang zich toch doorzetten, hoewel de ondergang van de boze krachten ook catastrofaal wordt voor de hele abdij en voor heel de bibliotheek.

■ Bijgeloof is niet hetzelfde als geloof

In de middeleeuwen had de religie op alle levensterreinen een bijzonder grote plaats. Eco laat dat goed duidelijk worden. Hij doet dat onder andere in de schildering van de botsing tussen de bijgelovige levensbeschouwing van b.v. Jorge van Burgos en de kritische instelling van frater William. Die botsing is er stellig in de middeleeuwen geweest.

Toch gaat er, juist wat dit betreft, een misleidende suggestie uit van Eco's boek. De beschreven tegenstelling wordt namelijk min of meer gepresenteerd als een confrontatie van de onbevange 'rede' met het *christelijke geloof*, tenminste zoals het destijds was. Alle vertegenwoordigers van de orthodoxie zijn geborneerde lieden en vormen een bedreiging voor de geestelijke vrijheid, zo moet een lezer van 'De naam van de roos' wel denken. Ondanks de vele boeiende gesprekken over theologische onderwerpen, die inderdaad reëel zijn, wordt er in het boek nauwelijks aandacht gegeven aan *geloof*. Men maakt zich druk over de vraag of Christus bezittingen heeft gehad, over het probleem hoe God de wereld kan regeren door algemene wetten, over de vraag of Jezus wel gelachen

heeft. Maar nergens belijdt iemand zijn vertrouwen in God, de Vader. Nergens laat iemand blijken dat hij leeft uit het geloof in Christus, de Heiland. Zelfs Adson, die als monnik zijn leven bijzonder in de dienst van God wil besteden en die tegelijkertijd een weldenkend mens is, weet die weg blijkbaar niet te vinden.

Adson is de ik-persoon in het verhaal. Eco vertelt dat zijn boek een vertaling is van een manuscript dat Adson als oude man heeft gemaakt en waarin deze verslag doet van de gebeurtenissen met frater William in de tijd dat hij jong was.

Adson schrijft dat hij onder de indruk is gebleven van de visies van zijn meester. Hij heeft zelf echter niet de consequentie getrokken van een werelds leven, onafhankelijk van de kerk. Zijn belofte maakte hem dat ook onmogelijk. Maar wel is zijn religieuze leven ver verwijderd geraakt van de dogma's van de theologen, van de geloofskennis die de kerk leert. Hij zal nu weldra sterven, zo schrijft hij. 'Ik zal verzinken in de zwijgende en verlaten godheid waar werk noch beeld is.' Dit is de taal van de mystiek die ver verwijderd is van de leer van de Bijbel.

Het boek sluit hier mee af. Het lijkt erop dat het leven in geloof een doodlopende weg is.

'De naam van de roos' is een knap en boeiend boek. Het biedt een mogelijkheid kennis te maken met een cultuur die velen van ons vreemd is, en wel op een zeer levendige manier.

Maar de lezer moet wel bedacht zijn op de venijnige suggestie die van het verhaal kan uitgaan. Te vrezen is dat de vele moderne lezers van het boek die kritische zin niet zullen opbrengen.

K. Veling

ADVERTENTIE

SNEL AFVALLEN?

Dat is ongezond.
Verstandiger is het op de veilige natuurlijke methode met onze plantaardige vermageringstabletjes. Bovendien het natuurlijke middel om verstopping te voorkomen!
Kuur voor een maand 20,-

DROGISTERIJ SIKKING

BARREVOETESTRAAT 5
2011 WL HAARLEM
Tel. 023-312882/324606
Postgiro 190609

Gemengde gevoelens bij avondmaal vieren

Daarover schrijft ds C. J. de Ruijter in De Schaapskooi van Rotterdam-Centrum onder meer:

Moet je wat voelen?

Dat is een vraag die toch vaak terugkomt. Niet alleen bij katechisanten, die nog nooit aan tafel hebben gezeten, maar ook bij veel jongere mensen speelt die vraag een rol: Ik voel niks, als ik aan tafel zit, en daarom doet het me niks. Als je dan doorpraat blijkt, dat men best wel beseft, dat een stukje brood en een slokje wijn op zichzelf niet automatisch een geloofservaring opwekken; maar dat het Avondmaal vraagt om actieve deelname dringt toch maar tot weinigen door. En dat terwijl het formulier daar toch een mooie handreiking voor geeft. Alleen al wat er staat over de zelfbeproeving geeft je handenvol werk in een Avondmaalsdienst. Het formulier (en trouwens ook vr/antw. 81) knoopt de zelfbeproeving vast aan de driedeling van de Katechismus. Ga maar eens na, wat je schuld en tekort voor God is. Maar beseft dan tegelijk hoe Christus juist voor zulke mensen, dus voor ieder die geloven wil gestorven is. En gebruik dan het Avondmaal ook als middel om verder te komen in het offeren van je leven aan God. Als je dat concreet op jezelf toepast blijf je al niet meer met je hart aan die uiterlijke tekenen van brood en wijn hangen! Maar je hart gaat uit naar hem die in de hemel voor ons pleit.

Verder gaat ds De Ruijter in op de beklemming die veel mensen voelen bij de avondmaalsviering, die toch als een feestmaal dient te worden beleefd:

Ik schreef hierboven over een feestmaal. Maar voor veel mensen is het Avondmaal moeilijk te beleven als feestmaal. Er zijn echt

mensen die in de zenuwen zitten als het weer zover is. De opluchting is groot als het weer voor 3 maanden achter de rug is. Het valt mij op dat er echt regelmatig mensen uiting geven aan een sfeer van beklemming die er voor hen rond het Avondmaal hangt. Het kan gewoon voortkomen uit een soort verlegenheid om voor in de kerk aan een tafel te zitten. Maar soms blijkt het ook samen te hangen met een veel bredere moeite om ook in het verdere leven echt blij te zijn met wat God geeft aan genade. De een ziet nu eenmaal wat scherper en duidelijker voor zich, hoe rijk je als christen bent dan de ander. Maar juist dan kan het Avondmaal toch een goed middel zijn om die rijkdom echt te herkennen. Want juist in het Avondmaal maakt God het immers concreet.

Schalen en bekers vol genade.

Er is soms nogal eens huiver onder gereformeerden om het concrete karakter van de sacramenten te benadrukken. We hebben ons altijd verzet tegen afgoderij van de Roomse kerk die zei, dat het brood echt het lichaam van Christus was. Terecht wijst het formulier naar Christus in de hemel: De harten omhoog! Maar betekent dat dan, dat het brood en de wijn in feite onbelangrijk zijn? Integendeel. Het zijn toch maar de zichtbare en tastbare bewijzen van Gods liefde. Vaak wordt verwezen naar de ring die man en vrouw uitwisselen. Die ring is bepaald niet onbelangrijk. En wat kan een bepaald gebaar, een bos bloemen, een kadootje veel zeggen over de liefde van de een tot de ander! Wie dat vasthoudt bij het Avondmaal heeft daar juist een concreet bewijs van Gods liefde. Christus vond het zó belangrijk dat wij van Zijn liefde overtuigd worden, dat Hij in doop en Avondmaal daar de concrete bewijzen van geeft. Bekend is ook het voorbeeld van de foto en de cheque, als het gaat om de uitdrukking: Dit is het lichaam van Christus. Een foto van een geliefde is eigenlijk een stuk papier, maar toch kun je zeggen: Dit is die en die. Een cheque van honderd gulden blijft ook een stukje papier, maar toch kun je zeggen: Hier heb je honderd gulden. Dat ligt samen als het ware besloten in brood en beker. Hij Die ons het meest liefheeft, Hij die ons een eeuwige rijkdom geeft. Hij geeft Zichzelf in brood en wijn. Maar dan staan de schalen en de bekers eigenlijk vol met genade. Als je dat beseft ga je het er ook aan proeven: een 'voorsmaak van de overvloed van vreugde, die Hij heeft beloofd'.

W. G. de Vries